

УДК 81'373.231

ДИНАМІКА МАЛОВЖИВАНИХ ЧОЛОВІЧИХ ОСОБОВИХ ІМЕН М. ТЕРНОПОЛЯ (УКРАЇНА) У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Ключевые слова: антропоним, именная, личное имя, малораспространённые и наименее распространённые имена, мужские имена.

В статье анализируются малораспространённые и наименее распространённые мужские имена г. Тернополя (Украина) во II пол. XX в.: основа стабильных имён, изменения в составе малораспространённых и наименее распространённых мужских имён, сохранение классических и появление новых имён, не функционирующих раньше, частота употребления на протяжении десятилетий.

N.O. Svystun
Ternopil National Pedagogical University
named by Volodymyr Hnatiuk

DYNAMICS OF THE LEAST USED MALE PERSONAL NAMES OF TERNOPIL (UKRAINE) IN THE SECOND PART OF THE XX CENTURY

Key words: anthroponym, noun, proper name, little and the least-used names, male names.

Little and the least-used male names of Ternopil (Ukraine) region of the second part of the XX century, core of the stable names, changes in content of little and the least-used male names, saving of classic names and appearance of new ones, which were not in use earlier, the frequency of application, are analyzed in this article.

Власні особові імена як своєрідна частина лексичного складу мови є цінним джерелом для різноманітних аспектів мовознавчих досліджень. Антропонімійна система динамічна. Вона, як зазначає В. Д. Бондалетов, рухома не лише в діахронічному плані (змінюється склад імен), а й у синхронічному (імена, вживані в конкретний період життя мови, взаємопов'язані між собою) [1, 92]. Об'єктом нашої праці стали маловживані чоловічі особові імена II пол. ХХ ст. Джерелом дослідження послужили списки та журнали видачі свідоцтв про народження Тернопільського міського загсу (тепер – міський відділ реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції). Вивчення антропонімікону за даними актових записів та журналів видачі свідоцтв про народження дозволив уперше виявити організацію іменника м. Тернополя, його статистичну структуру, темпи та причини оновлення, особливості функціонування імен.

Для досягнення мети застосовуємо такі основні методи, як описовий, статистичний (шляхом суцільної вибірки імен за кожним десятиліттям), використовуються також елементи зіставної методики. У статті залучаємо методику хронологічних зрізів та кількісно-якісний метод, запроваджені ще В.Д. Бондалетовим. Методика хронологічних зрізів полягає в тому, що імена розділені на групи, так звані хронологічні зрізи за десятками років. До кількісно-якісного методу вдаємося для визначення широковживаних та маловживаних імен. Для цього кількість носіїв кожного досліджуваного року (зрізу) ділиться на кількість імен. Одержане число, заокруглене до цілого, є середнім коефіцієнтом однойменності (СКО). Імена з кількістю носіїв, що дорівнює СКО і вище – широковживані, нижче СКО – маловживані. Ми у своїй праці аналізуємо саме маловживані чоловічі імена. Суцільне дослідження особових імен певної території, здійснене протягом тривалого часу, уможливує виявлення діахронічних змін іменника певної території та основні тенденції, що діють при цьому.

Відомо, що в процесі історичного розвитку змінюється суспільно-економічний, політичний стан, що накладає певний відбиток і на антропоніміку, зокрема на власні імена. Одні імена можуть з'являтися, інші – зникати, в одних може збільшуватися коло вживання, в інших – звужуватися, може змінюватися і соціальний аспект вживання власних імен. «Такі явища, – зазначає М.Л. Худаш, – є звичайними атрибутами еволюції даної ділянки мовної дійсності і до якихось кардинальних зрушень у системі власних імен не приводять, а становлять важливий предмет наукового зацікавлення» [2, 150].

Маловживаними вважаємо імена з кількістю носіїв нижче середнього коефіцієнта однойменності. Ділимо їх на дві групи: маловживані і найменш уживані. До першої зараховуємо імена з кількістю носіїв нижче середнього коефіцієнта однойменності, а до другої групи маловживаних імен відносимо імена з кількістю носіїв не більше трьох (найменш уживані).

У групі маловживаних за досліджуваний період побувало 37 чоловічих особових імен. Ці імена можна поділити на дві групи:

1) імена, які коли-небудь перебували вище статусу маловживаних (частотний десяток найуживаніших імен, широковживані нижче десятка);

2) імена, які ніколи не входили в групу широковживаних.

У 1950 році налічується 11 маловживаних імен, носіями яких є 80 новонароджених хлопчиків, що становить 16,06% від усіх новонароджених хлопчиків цього періоду: *Богдан* (10 носіїв), *В'ячеслав* (5), *Геннадій* (10), *Євген* (8), *Любомир* (7), *Михайло* (4), *Орест* (8), *Павло* (10), *Петро* (8), *Руслан* (4), *Ярослав* (6). Із них 7 імен на деяких зрізах входили в групу частих (найуживаніших або широковживаних): *Богдан*, *Любомир*, *Михайло*, *Павло*, *Петро*, *Руслан*, *Ярослав* та 4 імені, які ніколи не підвищували свого статусу: *В'ячеслав*, *Геннадій*, *Євген*, *Орест*.

У наступному зрізі (1960-ті рр.) побувало 7 маловживаних імен: *Валентин* (4 носії), *Валерій* (7), *Віталій* (7), *Дмитро* (7), *Орест* (4), *Павло* (4), *Ростислав* (5), носіями яких було 38 новонароджених хлопчиків (питома вага 6,84%). Порівняно з минулим десятиліттям іменнік маловживаних імен оновився майже повністю. Зокрема, він збагатився за рахунок імен *Валентин*, *Валерій*, *Віталій*, *Дмитро*, *Ростислав*. Другий рік поспіль у числі маловживаних імен продовжують функціонувати *Орест* і *Павло*, змінивши лише кількість носіїв. Імена *Валерій*, *Віталій*, *Дмитро*, *Ростислав* упродовж досліджуваного періоду змінювали свій статус, покращуючи свої позиції, а ім'я *Валентин* ніколи не піднімалося вище рівня маловживаних імен.

У III зрізі (70-ті рр.) зафіксовано 13 імен, носіями яких виявилось 136 новонароджених хлопчиків (питома вага 12,89%). Цей зріз представлений таким списком маловживаних антропонімів: *Богдан* (15 носіїв), *Борис* (6), *Вадим* (6), *Валерій* (11), *Євгеній 2 /Євген* 11 (13), *Іван* (10), *Костянтин* (7), *Олексій* (11), *Павло* (10), *Петро* (16), *Ростислав* (8), *Тарас* (9), *Ярослав* (14).

Цікавим є вживання імені *Богдан*. Цей антропонім протягом досліджуваного періоду змінював свої позиції, перебуваючи у різному статусі, проте повертався до числа маловживаних імен. Із поданих антропонімів лише латинське за походженням ім'я *Костянтин* жодного разу не піднімалося вище рівня маловживаних, решта імен покращувало позиції, змінюючи лише кількість носіїв.

У IV зрізі (80-ті рр.) трапилося 16 імен, носіями яких стали 195 новонароджених хлопчиків, що становить 11,74% від усіх новонароджених хлопчиків цього періоду. Набір маловживаних імен цього періоду такий: *Анатолій* (16 носіїв), *Богдан* (16), *Валерій* (12), *Григорій* (5), *Денис* (8), *Євген 6/Євгеній 2* (8), *Костянтин* (7), *Леонід* (5), *Любомир* (5), *Максим* (10), *Назар 5/ Назарій* 1 (6), *Олексій* (11), *Павло* (20), *Петро* (25), *Степан* (16), *Ярослав* (25). Із перелічених лише два імені ніколи не піднімалися вище рівня маловживаних. Це грецькі імена *Григорій* та *Леонід*, які функціонували протягом півстоліття, перебуваючи в числі рідкісних та одиничних (ім'я *Леонід* взагалі відсутнє у 2000 році).

У 1990 році трапилося 15 імен. Їх носіями виявилось 137 новонароджених, що становить 6,9% від кількості усіх новонароджених хлопчиків цього періоду. Репертуар маловживаних імен такий: *Анатолій* (12 носіїв), *Антон* (12), *Артем* (13), *Артур* (10), *Денис* (7), *Євген/Євгеній* (16), *Костянтин/Костянтин/Константин* (8), *Олексій* (7), *Ростислав* (14), *Святослав* (14), *Станіслав*

(9), *Степан* (15). Список маловживаних імен поповнився іменем *Антон*. Іменник поступово збагачується за рахунок слов'янських імен-комполітів *Святослав*, *Станіслав*. До антропонімних неологізмів можна віднести кельтське *Артур*. Жодне з цих імен не підвищувало свого статусу і не перебувало вище маловживаних імен.

У 2000 році трапилося 20 імен, носіями яких виявилось 207 новонароджених хлопчиків цього періоду, що становить 12,89% від усіх новонароджених хлопчиків кінця століття: *Анатолій* (18 носіїв), *Антон* (18), *Артем* (13), *Артур* (16), *Борис* (6), *Валентин* (12), *Данило/Данііл* (8), *Едуард/Едвард* (11), *Євген* (11), *Ілля* (8), *Костянтин* (12), *Олексій* (14), *Орест* (6), *Петро* (12), *Руслан* (14), *Святослав* (7), *Станіслав* (13), *Степан* (8). Кінець століття відзначився появою серед маловживаних таких імен, як *Артем*, *Данило/Данііл*, *Едуард/Едвард*, *Ілля*, що ніколи не перебували вище статусу маловживаних імен.

Таким чином, можна виокремити імена, які в різний період входили в групу частих, в тому числі й до першого десятка найуживаніших імен, і ті, що ніколи не покращували місця в іменнику, тобто не піднімалися вище статусу маловживаних. Із 37 маловживаних імен 21 – колинебудь перебувало у центральній частині іменника, 16 – ніколи не підвищували статусу і не піднімалися вище маловживаних.

В іменнику м. Тернополя серед маловживаних можна виділити наскрізні імена, які майже постійно функціонували протягом досліджуваного періоду. Так, у всіх зрізах, крім другого (1960-ті рр.), спостерігаємо ім'я *Євгеній/Євген*, крім перших двох (1950-1960-ті рр.), – *Олексій*, крім останніх двох (1990-2000 рр.), – *Павло*, які лише змінюють кількість носіїв, крім другого і п'ятого (1960-ті рр., 1990-ті рр.), – *Петро*. У трьох зрізах перебували такі імена: *Анатолій* (IV-VI, 1980-2000 рр.), *Богдан* (I, III-IV, 1950, 1970, 1980 рр.), *Валерій* (II, III, IV, 1960-1980 рр.), *Костянтин/Константин* (III, V, VI, 1970, 1990-2000 рр.), *Орест* (I, II, VI, 1950-1960, 2000 рр.), *Ростислав* (II, III, V, 1960-1970, 1990), *Степан* (останні три зрізи – 1980-2000 рр.), *Ярослав* (I, III, IV, 1950, 1970-1980 рр.).

У двох зрізах функціонують імена *Антон*, *Артем*, *Артур* (останні два можна віднести до антропонімних неологізмів (V, VI зрізи, 1990-2000 рр.), *Борис* (III, VI, 1970-2000 рр.), *Валентин* (II, VI, 1960, 2000 рр.), *Денис* (IV-V, 1980-1990-ті рр.), *Любомир* (I, IV, 1950, 1980 рр.), *Руслан* (I, VI, 1950, 2000 рр.), композити *Святослав*, *Станіслав* (в останніх двох, 1990-2000 рр.). Лише по одному разу перебували у статусі маловживаних за досліджуваний період такі імена: *Вадим* (III, 1970), *Віталій* (II, 1960), *В'ячеслав* (I, 1950), *Геннадій* (I, 1950), *Григорій* (IV, 1980), *Данило* (VI, 2000), *Дмитро* (II, 1960), *Едуард/Едвард* (VI, 2000), *Іван* (III, 1970), *Ілля* (VI, 2000), *Леонід*, *Максим* (IV, 1980), *Михайло* (I, 1950), *Назар/Назарій* (IV, 1980), *Тарас* (III, 1970).

Другу групу маловживаних імен складають найменш уживані, кількість носіїв яких не перевищує одного, двох, трьох, зрідка чотирьох носіїв. Проте більшість із цих імен у той чи інший рік досліджуваного періоду піднімалися до групи власне-маловживаних, кількість носіїв яких нижча середнього коефіцієнта однойменності, бували навіть в центральній частині іменника (серед широковживаних і найуживаніших), хоча деякі з них трапляються дуже рідко.

У 1950 році серед найменш уживаних перебувало 15 імен, носіями яких виявився 21 новонароджений хлопчик, що становить 4,21% від усієї кількості новонароджених чоловічої статі: *Андрей* (3 носії), *Владислав* (1), *Григорій* 1, *Григорій* 1 (2), *Дмитрій* (2), *Зеновій* (2), *Йосиф* (1), *Казимир* (1), *Леонід* (1), *Мар'ян* (1), *Мирон* (1), *Мирослав* (2), *Ростислав* (1), *Святослав* (1), *Станіслав* (1), *Стефан* (1).

У 1960 році трапилося 30 найменш уживаних імен. Їх носіями стали 49 хлопчиків-українців, що становить 8,82% від усіх новонароджених хлопчиків цього періоду. Порівняно з минулим десятиліттям групу найменш уживаних поповнили такі імена: *Борислав* (напевно, так записано слов'янський композит *Борислав*) (1 носій), *В'ячеслав* (1), *Геннадій* (3), *Георгій* (3), *Едуард* (1), *Євгеній/Євген* (3), *Кирило* (1), *Костянтин* (3), *Остап* (1), *Руслан* (1), *Тарас* (1), *Теодор* (1), *Юліян/Юліан* (2), *Яків* (3).

У 1970 році зафіксовано 22 імені, носіями яких виявився 51 новонароджений хлопчик, що становить 4,83% від усіх новонароджених хлопчиків цього періоду. У цьому десятилітті до

вказаної підгрупи імен додалися: *Андріан/Андріян* (2 носії), *Арсен* (2), *Артур* (3), *Валентин* (4), *Всеволод* (1), *Любомир* (3), *Максим* (1), *Орест* (4).

У 1980 році трапилося 19 найменш уживаних імен, носіями яких стали 29 новонароджених хлопчиків, тобто 1,74% від усіх новонароджених цього десятиліття. Список найменш уживаних імен поповнили такі імена: *Антон* (2 носії), *Артем* (2), *Борис* (3), *Вадим* (1), *Семен* (1), *Устим* (1).

У 1990 році трапилося 26 найменш уживаних імен, носіями яких стали 65 новонароджених хлопчиків цього десятиліття, що становить 3,27% від кількості усіх новонароджених хлопчиків цього періоду. Додалися в групу у цьому десятилітті імена *Іван* (4 носії) та *Тимофій* (1).

У 2000 році виявилось 17, а з варіантами 18 найменш уживаних імен, носіями яких стали 44 новонароджених хлопчиків (питома вага 2,74%). До списку найменш уживаних імен додалися *Борислав* (1 носій), *Валерій* (5), *Нестор* (1).

Отже, синхронічний та діахронічний аналізи, маючи різні предмети дослідження в межах одного об'єкта – мови або котрогось її елемента, – доповнюють один одного та дають змогу простежити і сучасний стан іменника, і його зміни в процесі історичного розвитку. Функціонування власних назв підпорядковане не лише мовним законам, а й залежить від різних позалінгвістичних чинників – соціально-історичних, культурних та юридичних закономірностей. Пропонована у статті методика дослідження особових імен може стати основою для подальших подібних праць та дослідницьких зацікавлень науковців.

Література

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К.: Наукова думка, 1977. – 236 с.

Г.К. Семянькова

Віцебські дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава
e-mail: galina.semenkova@mail.ru

УДК 811.161.3*373.232.1(476.5)

УПЛЫЎ ДЫЯЛЕКТНАЙ МОВЫ НА СКЛАД СУЧАСНЫХ ПРОЗВІШЧАЎ

Ключавыя словы: антрапанімікон, антропонім, прозвішча, словаўтваральны тып, трансанімізацыя. Артыкул прысвечаны аналізу ўплыву дыялектнай мовы (лексічных адзінак, прыწყытаў намінацыі, словаўтваральных тыпаў) на склад сучасных прозвішчаў жыхароў Віцебскай вобласці.

На Віцебшчыне пры ўтварэнні прозвішчаў нярэдка выкарыстоўваліся не агульнаўжывальныя, а менавіта вузкарэгіянальныя, дыялектныя адзінкі, якія характарызуюць чалавека па родзе заняткаў, знешніх і ўнутраных якасцях. Акрамя гэтага, пераважная большасць прозвішчаў, якія супадаюць з апелятыўнымі назоўнікамі, мае ў сваім складзе фіналі, прадуктыўныя ў жывой народнай мове, што не з'яўляецца выпадковым: працэс фарміравання прозвішчаў падпарадкоўваўся традыцыям і законам, уласцівым дыялектнай мове. Сучасныя ж прозвішчы ілюструюць вынікі дзеяння гэтых законаў.

Н.К. Semiankova

Vitebsk State University named after P.M. Masherov

THE IMPACT OF THE DIALECTIC LANGUAGE ON THE STRUCTURE OF CONTEMPORARY SURNAMES

Key words: anthroponymicon, anthroponym, surname, word-formation type, transonymization.

The article deals with the analysis of the dialectic language (lexical units, nomination principles, word-formation types) and its impact on the structure of contemporary surnames of Vitebsk region residents.